

ЕКСКЛЮЗИВНА МОРАЛЬНІСТЬ ПРОТИ КОНСЕРВАТИВНО-ЛІБЕРАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ: ПІДХІД ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА АНАЛІЗУ ІНДИВІДУАЛЬНИХ І СОЦІЕТАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЦІННІСТЮ ЗНАННЯ

EXCLUSIVE MORALITY VS. THE CONSERVATIVE-LIBERAL VALUE SYSTEM: AN APPROACH TO THE SYSTEMATIZATION AND ANALYSIS OF INDIVIDUAL AND SOCIAL VALUES RELATED TO THE VALUE OF KNOWLEDGE

У статті розглядаються комплексні критерії системного аналізу індивідуальних цінностей у соціологічному та соціально-технологічному розумінні. порушено питання епістемології, методології, соціолінгвістики, статистики, етики та політичної соціології в контексті аналізу індивідуальних і соціетальних цінностей.

Автори вказали на онтологічну специфічність поняття індивідуальних цінностей, описали відмінності цінностей від «потреб» та «переживань».

Наведено аргументи для підвищення порогу довірчого інтервалу критерію χ^2 понад $p < 0,05$ для гіпотез прямого зв'язку показників змінних, отриманих через закриті запитання виду «<Об'єкт>: <Концептуалізація об'єкта>». Описано позитивний зв'язок із вимірами суб'єктивного благополуччя, із боку цінностей моральності, знання, особистої свободи та самореалізації. Взаємозв'язок цих чотирьох ціннісних об'єктів визначено як групу цінностей в основі громадянського суспільства.

Автори дають етичну оцінку наративу моральності як елементу агресії Російської Федерації. Із посиланням на дані Всесвітнього дослідження цінностей вказано на невідповідність між «курсом на моральність» та порівняно низькою добросесістю російського суспільства. Концептуалізовано поняття ексклюзивної цінності як ідеологічного об'єкта, що знецінює інші ціннісні об'єкти.

Ключові слова: індивідуальна цінність, соціетальні цінності, ідеологія, пізнання, кон-

сервативна ліберальна теорія, соціальна реальність, феноменологія.

This article examines the complex criteria of the system analysis of individual values in the sociological and socio-technological sense. Issues of epistemology, methodology, sociolinguistics, statistics, ethics and political sociology are raised.

The authors pointed out the ontological specificity of the concept of individual values, described some unique properties of the concept of values through the characteristics of "over-experience" and "over-need".

Arguments are presented for increasing the threshold of the confidence interval of the chi-square test above $p < 0.05$ for the hypotheses of a direct relationship between the indicators of the variables obtained through closed questions of the type «<Object> <Conceptualization of the object>». The positive relationship with subjective well-being from the side of morality, knowledge, personal freedom and self-realization, as individual values at the basis of civil society, is described.

The authors give an ethical assessment of the narrative of morality as an element of the aggression of the Russian Federation. With reference to the data of the World Values Survey, the inverse correspondence of the index of moral relativism and the indicator of morality in the context of connection with Russian citizenship and language is indicated. Exclusive value is conceptualized as an aspect of real value devaluation.

Key words: individual value, ideology, cognition, liberal theory, social reality, phenomenology.

УДК 316.752
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.44.3>

Солодько С.Ю.

к. соціол. н.,
науковий співробітник відділу
соціальної психології
Інститут соціології Національної
академії наук України

Євтухов Д.В.

магістр соціології
Збройні сили України

Актуалізація та теоретичні засади.

Метою цієї дослідницької роботи є уточнення критеріїв систематизації знань про індивідуальні та соціетальні аспекти людських цінностей для потреб соціології та інших наук і дисциплін, що вивчають, оцінюють та проєктують людську життєдіяльність.

Як доповнення до системного підходу до соціологічного вивчення індивідуальних цінностей, розробленого С. Дембіцьким, М. Сидоровим, В. Плющом, Є. Соснюком, О. Шалімовою, розглядаються декілька типів критеріїв систематизації аналізу індивідуальних цінностей: епістемологічні, аналітичні, етичні, політико-соціальні.

Ми поділяємо узагальнення Дембіцького та співавторів, що «першоджерелами цінностей індивіда є біологічні та психологічні потреби

організму, з якими народжується будь-яка людина... (цінності є) вторинними системами, що виникають та змінюються у процесі соціалізації та соціальної взаємодії» [2].

Окрема життєва цінність в індивідуальному прояві сама по собі і в своїх зв'язках з іншими індивідуальними цінностями актуалізується і самонаповнюється змістом у силу конкретних, специфічних життєвих умов та ситуацій, проявляючись на одному онтологічному рівні з потребами, об'єктами задоволення потреб і відповідними поведінковими орієнтаціями.

Водночас об'єкт як цінність позначає певну омовлену узагальненість сенсів буття, з обсяжності та потужності якої він, будучи індивідуалізованим, формує свій властивий вплив на життєдіяльність.

У силу цієї своєї філософічної родзинки індивідуальна цінність де-факто – об'єкт вищого онтологічного рівня, ніж рамки поведінки або специфічний тип регулятора поведінки.

На нашу думку, становлення індивідуальної цінності відбувається внаслідок сполучення рефлексії власного та інтерналізації спостережуваного досвіду діяльності, зумовленої необхідністю узгодження в задоволенні конкуруючих життєвих потреб.

Функціонально цінності є референтними механізмами мислення, що компенсують без істотних поведінкових девіацій невідповідність особистого досвіду задоволення індивідуальних потреб досвіду інших членів групи або своєму досвіду раніше.

Чи можна припустити, що в критичних за мірками мертонівської моделі девіантної адаптації [4] ситуаціях наявність соціально узгодженої та озмістовленої системи індивідуальних цінностей дає змогу особистості тривалий час «рухатися по інерції» в руслі переважаючих конформних форм поведінки? Ми припускаємо системну узгодженість цінностей на соціальному рівні як таке явище, коли навіть непоодинокі зміни індивідуальних ціннісних пріоритетів усе одно лишують сталими ціннісні наративи референтних груп, що відображається у стабільних взаємозв'язках і групуваннях ціннісних об'єктів та типових для цих груп зв'язків цінностей з іншими соціальними параметрами та явищами. Постає питання: як пояснити нетипові відмінності певних зв'язків ціннісних об'єктів відносно інших у певних групах, наприклад ідентичностях?

Ми пропонуємо пояснити сталість або умовну сталість показників зв'язків цінностей як характеристику відповідних цінностей у групових наративах. Так, ми до певної міри ототожнюємо соціально та індивідуальні цінності.

Якщо припустити, що характер зв'язків цінностей у межах їх системи є відносно постійним у межах окремого наративу, то кожен з елементів такої системи виконує роль абстрактора відносно конвенційної конкретики, що може змінювати важливість окремої цінності. Абстрактора – означає фактора заміщення цінності альтернативним об'єктом, відповідним структурі інших цінностей, споріднених із заміщеною, змістовним взаємозв'язком. Ця абстрактність має вираження, у першу чергу, у спостережуваному мовленні про цінності та цінне в контексті певних подій.

Таким чином, ми в дечому ревізуємо відкинуту авторами базової методики тези Шестаковського щодо емоційно наванта-

женої абстрактності саме в індивідуальних цінностях [2].

На нашу думку, мовленнєвою характеристикою цінностей є, зокрема, постановня цінності у *понад-переживанні* конкретного об'єкта потреби і *понад-задоволення* самої потреби внаслідок дійсної цінності.

Понад-переживання об'єкта потреби – це позитивна експресія щодо конкретного об'єкта, що абстрагує окремі його елементи та зв'язки і апелює до загальних властивостей. Зокрема, це метафори та узагальнення: «Щоб твої діти були слухняними (побажання)» (послух), «А що, тобі та копійка не треба?» (матеріальне благополуччя), «Ти що, не в сім'ї живеш?» (відносини в родині), «Кожен коваль свого щастя» (самореалізація), «Он в Ірані люди вийшли – а ці поуїжджали» (свобода).

Понад-переживання конкретного об'єкта вказує на нього таким чином, що виявляє через часткову абстракцію предмет цінності, яку може зафіксувати спостерігач.

Дехто ветеран, І. 43 р., говорить у першій половині бесіди: «Рита і Сява – мої найдорожчі. Сім'я – це важно кожному». Водночас у цілому інтерв'ю респондент скаржиться на відсутність сексуальних і сімейних відносин (Рита – колишня дружина, Святослав – їхній син) і водночас висловлює очікування щодо близької подруги Зої як імовірної нареченої.

«Рита», «Сява» і «Зоя», з одного боку, – об'єкти його індивідуальної потреби в незадоволеній емоційній близькості. Рита, Зоя, шлюб, наречена, сім'я – це понад-переживання цінності шлюбу. У цьому понад-переживанні шлюбу як об'єкта може бути зв'язок одразу з низкою інших: психологічним комфортом, сексуальною та психофізичною самореалізацією, статусом.

Дехто О., колишній оператор котельної в Донецькій обл., 48 р., ВПО: «Окрім друзів, хто залишився, і мами з батю, моя індивідуальна особиста цінність там залишилася, на тій стороні, котел, на якому я чергував, – і наш промок, рух постійний, каптерка з кавою (опис спілкування з колегами і робітниками), та налагоджено у нас все було, і не треба працювати важко, як мужики у нас хтось на кар'єрі або по сезонах – ну і я за це гроші отримував – і на хліб і до хліба, і на бабу і на сто грам вистачало. Робота моя мене, одним словом, не кривдила – і я з нею ладив».

У цьому випадку характерним є те, що й як саме його побутова експресія назвала цінностями. Така онтологічна літота, на нашу думку, також говорить про понад-переживання як передумову цінності, вказуючи на можливість неманіфестованої, але об'єктивної цінності.

Цінність, як ми зазначили, також можна розуміти як понад-потребу. Цінність як понад-потреба дає змогу звужувати і розширювати власні потреби, ніби підносячись над ними через постановня цінності. Таке розуміння, зокрема, відображено у відомій легенді, спільній для трьох світових релігій. *Идется про розсуд царя Соломона над двома жінками, які сперечалися за дитя. Коли Соломон віддає наказ розрубати дитя на дві частини, одна з них рішучо заперечує – ні, віддайте його моїй суперниці. І Соломон визнає право матері за цією, котра вирішила поступитися, аби вберегти те дитя живим.* На нашу думку, це оповідання описує дійсну цінність як підставу для абстрагування від потреби, від об'єкта, коли дійсне значення цінності може не відповідати direct response. Із цього погляду негативне відхилення індикаторів окремих цінностей для певних груп може вказувати не лише на свідоме знецінення, а й на реакцію чи каталізацію на дійсне знецінення того, що позначається виразом-індикатором.

Різниця між індивідуальною потребою та індивідуальною понад-потребою може навіть розглядатись як протиставлення одне одному. Зокрема, ми бачимо можливість такого розуміння провідних творів із психоаналізу у соціологічній перспективі, інтерпретуючи дихотомії володіння та буття, динаміку духу і статичності матерії тощо [6; 7].

Індивідуальні цінності людини, таким чином, – це узагальнені означення найсуттєвіших характеристик її конкретного життєвого досвіду у смислово-взаємозв'язку із соціальними умовами та об'єктами різної природи, що дають смислові підстави людині задовольняти потреби у вибірковій послідовності і ефективно долати фрустрацію, проявляти асертивність у буденному житті, передавати важливі смислові зв'язки у формі ідей в історичному часі.

Також цінності – функціональна система в індивідуальній та груповій життєдіяльності, відображена в керуючих наративах інституційного рівня.

Систематизація потреб відбувається під постійним впливом мінливої групової динаміки, а систематизація індивідуальних цінностей, на нашу думку, – під впливом стабільнішої інституційної динаміки. Тому нетипові для окремих цінностей відхилення їхніх статистичних показників можуть бути ознакою девальвації цінностей у референтних групах.

Методологія. У розділі 3 для порівняння зв'язків категоріальних оцінок цінностей із зовнішніми чинниками використано критерій незалежності «хі-квадрат».

У розділі 4 для вияву та пояснення ймовірної девальвації дійсного значення цінності «моральність» застосовано методологію мета-аналізу: як умовний відповідник цінності «моральність», як «здійснення вчинків згідно з власними моральними орієнтирами» розглянуто Індекс релятивізму за Вельцель [9], що є середнім зваженим (z-нормалізованим) порядкових змінних, які вказують на ступінь готовності респондента виправдати хабар, проїзд «зайцем» та несплату податків.

Для всього дослідження застосовуються такі методологічні припущення:

Доведемо доцільність збільшення довірчого інтервалу для відкидання нульової гіпотези під час використання критерію незалежності «хі-квадрат» за певних умов.

Розглянемо типологію соціолінгвістичних аспектів відхилення фактичних індивідуальних порядкових значень об'єкта цінності від гіпотетичних дійсних значень для референтних груп, класів або вибірки. Іншими словами, що саме у відповідях конкретних респондентів може викривляти наше системне розуміння ціннісного об'єкта.

df – відхилення фактичного індивідуального значення від фактичного середнього по референтній групі/класу/вибірці;

δF – відхилення фактичного індивідуального значення ваги цінності об'єкта в системі цінностей референтної групи.

$$\delta F(v) + df(v) = \sum [\delta 1, \dots, \delta x]$$

(Вираз «розуміння респондентом зв'язку між цінностями» є імплікацією.)

$\delta 1$ – наприклад, респондент не погоджується з концептуальним визначенням ціннісного об'єкта (далі – концептом) у питанні і за цієї формальної причини дає об'єкту низький пріоритет чи понижує його категорію. Наприклад,

$\delta 1 \Rightarrow df(v8i) < 0$ (результат у матриці значень негативний);

$\delta F(v8) = 0$ (результат не вказує на фактичне ставлення респондента до моральності в розумінні нашого концепта).

$\delta 2$ – респондент не згодний до певної міри з концептом, проте дає об'єкту високий пріоритет чи відносить до вищої категорії:

бо

$\delta 2A$ – має на увазі об'єкт *інакший*, у контексті зв'язку з іншими змінними, формально цінним або ексклюзивним (наприклад, пріоритизує моральність, маючи на увазі ексклюзивно-релігійне (див. розділ 4) значення моральності на протигагу інклюзивно-секулярному, яке подано в опитувальнику ІЦІ-13)

$$\Rightarrow d(v8) > 0 \delta F(v8) < 0;$$

$\delta 2B$ – має на увазі подібні зв'язки об'єкта, хоча й інший концепт

$$\Rightarrow df(v8) > 0; \delta F(v8) \geq 0;$$

$\delta 2C$ – має на увазі цінний для себе подібний інакший концепт і подібні інакші зв'язки

$$\Rightarrow \delta f(v8) > 0; \delta F(v8) = 0;$$

δD – відкидає формальний об'єкт як цінність, у дійсності приймаючи її концепт та його зв'язки

$$\delta f(v8) < 0; \delta F(v8) > 0$$

із зазначеного:

$\delta 2A$ є найбільшим чинником ентропії для аналізу позитивних зв'язків ціннісних об'єктів, проте є вкрай специфічним випадком.

δD є найбільшим чинником ентропії для аналізу негативних зв'язків ціннісних об'єктів.

Натомість за наявності дійсного позитивного взаємозв'язку між цінністю та зв'язаним параметром (іншим об'єктом/змінною), що виражається у позитивному відхиленні, описана сукупність відхилень тяжітиме до значень близьких ≤ 0 .

Тому для аналізу позитивних зв'язків доцільно збільшити довірчий інтервал для прийняття ненульової гіпотези. **У нашому аналізі ми відфільтрували різницю позитивних відхилень як істотну для всіх зв'язків із $\text{sig}_0 < 0,1$.**

Подібну аналітичну стратегію, вірогідно, можна застосувати для будь-яких інших об'єктів опитувальних методик, описаних у формі «визначення+концептуалізація об'єкта».

Розглянемо як окреме питання ідентифікацію відхилень типу δD .

Існує ймовірність невідповідності односпрямованої дії (себто в плюс чи в мінус від навколонульової невизначеності) згаданих ефектів невідповідності у деяких референтних групах/класах, на основі яких зважуються масиви даних. Тому ми пропонуємо, зокрема, брати до уваги середнє значення відхилень на зваженій і незваженій вибірках за наявності якісної інтерпретації відповідних відмінностей. Зокрема, дані, використані в розділі 4, є вагочутливими.

Емпіричні зв'язки цінностей громадянського суспільства в аспекті суб'єктивного благополуччя. Категоріальні оцінки абсолютної важливості Знання ($v8$), Особиста свобода ($v9$), Моральність ($v11$) та Самореалізація ($v13$) виявляють комплексну взаємоспорідненість: через присутність в однаковому факторі, через сусідство $v8$ та $v9$ у межах підкластера, близького до $v11$ в загальному кластері, через унікальний зв'язок $v8$ та $v13$ у кореляційній матриці та ще через низку аспектів [5]. Ці об'єкти є визначальними компонентами ідеї громадянського суспільства. Опишемо зв'язки

цієї групи компонентів із показниками суб'єктивного особистого благополуччя. Показник конструктивної валідності Альфа Кронбаха = 0,567.

Ставлення до Особистої свободи як до необхідної цінності трапляється найчастіше серед людей, у цілому задоволених своїм життям, проте серед них також дещо більша відносна частка і тих, у кого протилежне ставлення до свободи. Причини протилежного можуть мати стосунок до високої цінності зобов'язань у соціальних зв'язках, що приносять добробут (пор. Дембіцький, 2022). Інші параметри задоволеності назагал ніяк не пов'язані із цією цінністю.

Висока цінність знання асоціюється з високою ретроспективною оцінкою вміння досягати власних цілей, а також, дещо менше, – із високою задоволеністю життям. Це підтверджує роль знання як елемента соціального капіталу [1].

Моральність виявляє позитивний зв'язок із чотирьома з п'яти індикаторів. Отже, щасливим людям найбільш притаманно слідувати своїм моральним орієнтирам. При цьому зміщення на одну категорію вниз для параметра відповідності ідеалу може вказувати на завищені ідеали або на вольовий аспект моральності чи то як роботи над собою, чи то як прийняття своїх недоліків. Прийняття свого минулого також, очевидно, є аспектом, властивим моральності. Щонайменше для високої моральності завищена самооцінка виявляється нехарактерною. Самооцінка та оцінка умов життя в групі, що відкидає моральність, є, відповідно, нижчими.

Характерно, що посередня індивідуальна моральність відповідає не так посередній задоволеності, як у першу чергу помітно меншій кількості випадків умовного щастя – максимальної задоволеності життям та його умовами.

Моральність невизначена щодо фактору задоволеності власними попередніми досягненнями. *Чи це вказує на моральність як вибір, доступний кожному незалежно від попередніх умов?*

Самореалізація виявляє позитивний зв'язок із суб'єктивним благополуччям за всіма індикаторами. Висока цінність самореалізації відповідає задоволенню минулими досягненнями, проте тяжіє до неприйняття минулих подій, що вказує на дану цінність як механізм адаптації [2].

Для середньої оцінки самореалізації є непритаманними висока задоволеність життям та минулими досягненнями, близькість життя до ідеалу.

Основною відмінністю від інших об'єктів є зв'язок високої цінності самореаліза-

ції з тенденцією до відповідності власного життя ідеалу, що може вказувати як на порівняно високу самооцінку, так і на вміння уникати завищених життєвих запитів.

Таким чином, існує комплексна подібність зв'язків структуруючих цінностей громадянського суспільства з показниками суб'єктивного благополуччя. У контексті благополуччя цінність знання (відносно зв'язків якої було виокремлено інші компоненти) має лише опосередкований зв'язок у цілому, проте щільно пов'язана з нею цінність самореалізації, а також моральність виявляють мультиконтекстний зв'язок

з оцінкою благополуччя, у якому доповнюють одне одного деякі відмінні аспекти самооцінки та рівня очікувань, а також копінг-стратегій та механізмів психологічної компенсації, до яких апелюють ці дві цінності. Цінність же особистої свободи (щільно пов'язана зі знанням у цілому) доповнює зв'язок матриці нарративу цінностей громадянського суспільства з оцінкою благополуччя в аспекті чинника, що протистоїть невдоволенню життям та розриву між самооцінкою і очікуваннями.

Мета-аналіз ознак девальвації цінності «моральність» у російській інституційній

Таблиця 1

Зв'язок між індивідуальними цінностями та складниками суб'єктивного добробуту

		v8. Знання			Chi- sq	v9. Особиста свобода			Chi- sq
					df,				df,
		1	2	3	Sig.	1	2	3	Sig.
Умови мого життя чудові	1				4,999				6,56
	2				4				4
	3				0,287				0,161
Я задоволений(і) своїм життям	1				6,224		0,010		20,738
	2				4				4
	3			0,047*	0,183	0,017		0,001	0
Досягал(и) всього, чого хотіли в житті	1				13,267				6,315
	2				4				4
	3			0,007	0,01			0,064	0,177
Життя відповідає ідеалу	1				3,843		0,021		10,677
	2				4				4
	3				0,428				0,03
Нічого б не мінял(и) в минулому	1				2,652				6,223
	2				4				4
	3				0,618				0,183

		v11. Моральність			Chi-sq	v13. Самореалізація			Chi- sq
					df,				df,
		1	2	3	Sig.	1	2	3	Sig.
Умови мого життя чудові	1	**	0,013	0,059	15,729		0,097		7,661
	2	0,015	**	0,016	4				4
	3			0,038	0,003				0,105
Я задоволен(і) своїм життям	1				16,001				9,944
	2				4		0,012		4
	3			0,001	0,003			0,074	0,041
Досягал(и) всього що хотіли в житті	1				6,847				10,905
	2				4				4
	3				0,144			0,039	0,028
Життя відповідає ідеалу	1	0,080			8,409				7,942
	2			0,084	4				4
	3				0,078			0,029	0,094
Нічого б не мінял(и) в минулому	1				15,79	0,031			9,815
	2		0,088		4			0,033	4
	3			0,002	0,003				0,044

* порівняно високі (sig p₀ < 0,1) відхилення середніх параметричних позначаються в таблиці брусничним кольором клітинки та значенням P, а порівняно низькі відносно них – блідо-синім кольором клітинки.

** у даному разі значення P для відповідних відхилень вказується у клітинках з порівняно низькими значеннями для зручності оформлення.

ціннісній матриці. Ми виявили статистичну відмінність категоріальних показників цінності «моральність» між російськомовними та україномовними респондентами.

А згідно з окресленим у розділі 3, моральність є умовним компонентом, тісно і природно включеним у систему індивідуальних цінностей, позитивно пов'язаних із благополуччям.

Водночас згідно з декотрими радикальними релігійними судженнями, акт пізнання, змоглядне, логічне мислення є антагоністами акту віри та практичної моральності. Це заперечує цінність знання у зв'язку з моральністю. До такого судження зводилися в попередні роки кілька, здавалося б, марних суперечок із прихильниками російської конспірології, які доходили до цього аргументу поступово, підсипаючи як свої тези типові фейк-сенсації, звідки їх беручи і не звертаючись, вочевидь, до текстового пошуку текстових матеріалів. Окрім такої екзотичної офензиви в бік знання, типовими для більш популярних російських лідерів думок стали твердження, що певні поняття є «хибними цінностями, нав'язаними Заходом».

Так, нещодавно права людини були визначені як «хибні та еретичні концепції». Таке твердження, наприклад, висловив у 2022 р. лідер російської православної церкви Кирил Гундяєв. Це відповідає постулюванню виключення особистої свободи та деякою мірою вказує і на виключення самореалізації з мисленневої підсистеми, що оцінює індивідуальне благополуччя, саме по собі будучи елементом регуляції пріоритетів у задоволенні потреб!

Видається очевидним, що голос еліти закріплює конформні норми у свідомості тисяч людей. Проте у цій ситуації існуватиме і частина персоналій, для яких визначення «моральність» буде маркером аморальності за їхньої власної фактичної моральності. Статистично це може виявлятися у вигляді комбінації відхилення δA та δD (див. Розділ 3) та сукупно призводити до аномального зниження показника.

З одного боку, на щастя, для сукупності наших «ліберальних» компонентів виняток становила лише моральність. З іншого боку, ми проаналізували аргументи щодо мови опитувальника як індикатора культурного поля та наявності об'єктивного етичного складника в тенденції до заперечення моральності.

На рівні дискурсу риторика радикально ексклюзивної цінності моральності посилювалася за останні півтора десятиліття. Той самий Кирил Гундяєв ще за часів його попередника Алексія Рідігера висловлювався

про права людини та особисту свободу в куди менш радикальних тонах. На той час, приміром, «голова ВЗЦЗ навів аргументи на користь важливості прочитання прав людини із урахуванням традиційної моралі та християнської антропології, звернув увагу на небезпеку, які породжує свобода у відриві від моральності»¹.

У той же історичний період на перетині попередніх двох десятиліть (у 2011 р.), згідно з World Values Survey, російське суспільство демонструвало дещо кращі моральні якості, ніж ближче до повномасштабного вторгнення [8].

За основу нашої оцінки статистичної зміни моральних якостей ми взяли верхні показники індексу морального релятивізму в контексті громадянської доброчесності, mean z-score Welzel "Moral Relativism" >0,7. З'ясувалося, що за час шостої хвили такий високий моральний релятивізм охоплював близько половини опитаних у РФ та Україні, що, втім, не перевищувало верхню межу (55 %) для абсолютної більшості європейських країн за обидві хвили.

Натомість у 2017 р. остання хвиля WVS показала абсолютний ріст вибраного показника в Росії на 9,2 %, (питомий ріст – на 17 %), це стає найвищим з європейських показників та п'ятим з усіх країн, що брали участь у сьомій хвилі дослідження.

Аналіз зв'язку доброчесності та патерналізму (на основі оцінки важливості підкорення лідерам та представникам влади як елементу демократії) (Q248: "people obey their rules") для референтної підвибірки росіян, російськомовних українців та україномовних українців виявив, що для російського культурного поля більш характерним є авторитарне розуміння доброчесності.

У підсумку вищезазначені дані вказують на інтенсивний процес зростання ексклюзивної форми цінності моральності в російському політико-культурному полі. На нашу думку, це вказує на девальвацію дійсної індивідуальної цінності моральності. Окрім того, саме нетипова інтенсивність поширення релятивізму, недоброчесності може вказувати на застосування організованих деструктивних технологій соціального проектування з використанням відносно незначних (на момент запуску процесу) особливостей російського культурного поля.

Висновки. Цінності виконують функцію впорядкування та узгодження діяльності на задоволення конкуруючих потреб.

Формулювання цінності не завжди повною мірою відображає зміст цінності та її місце в системі цінностей.

¹ «Митрополит Кирилл расскажет в ООН о правах человека» – новина на основі пресрелізу ОБЦС РФ//ИТАР – ТАСС, 2008.

Показники морального релятивізму протягом двох останніх хвиль дослідження World Values Survey для підбірки різних країн

Wave 6: 2010–2014											
% of n country	Ukr	Nth	USA	Arm	Jap	Pol	Egy	Spn	Tur	Chn	Ros
0–0.3	26.7	49.8	48.7	61.7	73.4	43.4	45.8	49.9	67.6	36.9	23
0.3–0.7	22.7	23.8	21.5	16.6	13.3	23.9	17.9	20.2	17.9	16.9	23.4
0.7–1	50.6	13.3	14.5	21.7	26.4	29.8	29.9	32.7	36.4	46.2	53.6
Mean	0.52	0.3	0.34	0.24	0.16	0.35	0.37	0.31	0.18	0.47	0.55
Std Dev.	0.4	0.35	0.39	0.35	0.3	0.36	0.4	0.36	0.3	0.42	0.39
Wave 7: 2017–2022											
% of n country	Ukr	Nth	USA	Arm	Jap	Pol	Egy	Spn	Tur	Chn	Ros
0–0.3	27	40.3	37.5	22.4	73.7	52.2	67.6	28.5	65	63.7	17.4
0.3–0.7	22.6	24.6	25.6	24.4	13.1	27.5	15.4	26.7	14	15.2	19.8
0.7–1	50.4	35.1	37	53.2	13.1	20.3	17	44.9	21	21	62.8
Mean	0.51	0.38	0.4	0.5	0.15	0.26	0.19	0.49	0.24	0.23	0.61
Std Dev.	0.39	0.38	0.39	0.35	0.28	0.32	0.31	0.4	0.37	0.36	0.37

Країни (за винятком України та Росії відсортовані в порядку зростання показника RELATIVISM=«0.7 – 1» у Хвилі 6 (Wave6)): Нідерланди, США, Вірменія, Японія, Польща, Єгипет, Іспанія, Туреччина Кумай.

RELATIVISM. – Welzel relativism

Величина невідповідності важлива в контексті розуміння характеристик референтної групи. Якщо невідповідність супроводжується іншими критичними, деструктивними фактами, висновок із відповідних емпіричних даних може бути підґрунтям для постулювання соціальної легітимності тої чи іншої системи цінностей на мікро-, мезо- та макрорівнях.

Протилежністю інтегративному розумінню людських цінностей є ексклюзивність у розумінні та постулюванні цінностей, тобто принципове заперечення одних цінностей із погляду реалізації інших цінностей. Емпіричною ознакою ексклюзивності цінності для певної групи може бути істотна відмінність її зв'язку з референтною змінною відносно зв'язку споріднених із нею цінностей.

Так, у владному дискурсі РФ є ознаки існування концепції моральності, що протиставляє себе цінностям самореалізації, знання та особистої свободи. Інтенсивне зростання ексклюзивної форми моральності в контексті передумов військової агресії може розглядатись як окремий випадок інструменталізованої девальвації загальнолюдських цінностей на політичному рівні.

На нашу думку, з урахуванням усіх критеріїв і уточнень подальший аналіз девальвації та поширення ексклюзивних форм

цінностей у контексті російської агресії є актуальним підходом до справедливої етичної і правової оцінки передумов агресії, а також розвитку соціологічних методів раннього запобігання глобальним конфліктам у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурдые П. Воспроизводство: элементы теории системы образования. Москва : Просвещение, 2007.
2. Системний підхід до соціологічного вивчення індивідуальних цінностей / С. Дембіцький та ін. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2019. № 3. С. 102–123.
3. Дембіцький С., Сидоров М. Цінність самореалізації в структурі індивідуальної життєдіяльності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. С. 6–28.
4. Мертон Р. К. Социальная структура и аномия. *Социологические исследования*. 1992. № 3. С. 104–114.
5. Солодько С., Євтухов Д. Цінність знання в структурі індивідуальної життєдіяльності. *Габітус*. 2022. № 40. С. 40–50.
6. Фромм Е. Мати чи бути? Київ : Укр. письменник, 2010.
7. Юнг К.-Г. Архетипи і несвідоме. Київ : Укр. письменник, 2014.
8. World Values Survey: All Rounds / R. Inglehart et al. Madrid : JD Systems Institute, 2014.
9. Welzel C. Freedom Rising and the Quest for Emancipation. NY. : Cambridge University Press, 2013.